

Irodalmi háború egy előszó körül

— tényi

Kurt Tucholsky érdekes alakja volt a német irodalomnak s a weimari Németországnak. A náci-táborokban később elpusztult Nobel-díjas Ossietzkyvel együtt évekig szerkesztette a Weltbühne-t, ezt a harcos folyóiratot, amelyben Ossietzky és Tucholsky, valamint a körülöttük csoportosuló írónemzedék — Tucholsky legtöbbször a gúny fegyverével — az akkor még kezdeti szakaszában lévő hitlerizmus ellen küzdött. Ezt a csoportot Hitler hatalomra jutása szétszórta a világ minden tájára vagy... megtizedelte. Tucholsky maga is elmenekült és 1935-ben Svédországban öngyilkos lett.

Tucholsky elsősorban humorista volt, de a szónak nem abban az olcsóbb értelmében. Művészetét talán Karinthyéhoz hasonlíthatnánk leginkább, (a magyar olvasó jobb megértése érdekében vesszük ezt a hasonlatot). Finom irodalmi fegyverzetben vonul fel mindig ez a humor, mindvégig egyéni hangú, az „együgyű lexikon” elgondolkoztató, frappáns hangjában kulminál, ahogy a fogalmakat leegyszerűsíti, magyarazza. A túlvilágról és vele kapcsolatos misztikumról szóló sorai például:

„Az igazhitűek egy kunyhó előtt ülnek. Arra megy egy pogány, vígan lépked és füttyürszik. Az igazhitűek kuncognak, a hasukat dörzsölik és lökdörik egymást. Na ez is vakarózni fog egy nap, ha meghal — mondogatják.

Mert nekik az igazhitűeknek ott a zsebükben a túlvilágra szóló hajtási engedély. Ez meg — szegény pogány — nem is tudja, hogy ilyen engedély is kell a halálhoz. És jól néz majd ki a túlvilági mezőkön!”

Tucholsky talán a legolvasottabb írója korának — pacifista és radikális polgári körökben, de a munkástömegek soraiban is az akkori Németországban.

Aforizmákkal átszótt kis karcolatai, érdekes és gunyorosan érzélgős regényei s különösen (a számunkra Karinthy idéző) pastiche-rajzai voltak közkedveltek... ezek a kötetek persze mind ott lobogtak aztán a hitleri könyvmáglyákon. Színpadon is sikerei voltak, kis chansonjai általános beszédtema voltak Berlinben, Münchenben és mindenütt. Nemcsak napi politkát adtak, hanem — minőségükben jelentős irodalmi értéket képviselnek a képek üde felvilantásával és tiszta szép nyelveikkel.

A háború után Tucholskyt újból felátámasztották, és most az újból felidézett író körül irodalmi háborúskodás támadt. A legnagyobb német „olvasókörök” egyike (ez olyan könyvbarát egyesület a németeknél) elhatározta, hogy kiadja Tucholsky válogatott műveit — egy vastag kötetre való írását — illetménykötetnek: a válogatást az író barátjára, Hermann Kestenre bízták. Kesten ezt el is végezte és — előszót írt a könyvhöz —. Ez az előszó a nagy háborúskodás tárgya.

Alighogy az „olvasókör” nyilvánosságra hozta tervét, máris jelentkezett a Rowohlt-Verlag, Tucholsky egykori kiadója és... tiltakozott. Tiltakozott a maga nevében, de tiltakozott Tucholsky özvegye nevében is. Együtt kérték aztán a bíróságtól, hogy akadályozza meg a könyv terjesztését, elsősorban azért, mert Kesten előszava „súlyos sértéseket tartalmaz, voltaképpen éleshangú bírálcikk és alkalmatlan előszónak.” Tucholsky özvegyének külön kifogása szerint az előszó írója lekicsinyli férjét, helytelenül mutatja be egész írói munkásságát, emberi magatartását stb.

A Der Monat című folyóirat — anélkül, hogy a folyamatban lévő bírói eljárásnak elébe vágna, mint azt maga hangoztatja — pusztán tájékoztatásul

közölte ezt az előszót. Kesten kétségtelenül szellemes, mesterien könnyedhangú, tele van szubjektívizmussal és sokszor rapszódikus; sok belemagyarázás kell ahhoz az állításhoz, hogy rosszakaratú és elfogult. S még kevésbé lehet erről azt mondani, róla, hogy nem mutatja be kellően és eléggé a német irodalomnak ezt az érdekes és egyéni tehetségét.

Amikor aztán Kesten esszéje nyilvánosságra került, valóságos nyilatkozatháború indult meg. Van aki fetisizmusnak bélyegzi, hogy egy elhunyt íróról nem lehet szabadon beszélni, van aki élesen támadja Kestent, fejére olvasva, hogy barátja emlékét csunyán befeketítette. Van aki súlyos irodalmi mércével és professzoros taglaló hangon nyúlt ehhez a kérdéshez... azon a hangon éppen, amelynek Tucholsky világéletében a legnagyobb ellensége volt.

A nagy harc hullámaiban azonban felmerült az írói magatartás kérdése is és így az előszó-ügy meg az egész Tucholsky kötet körüli zaj egyre inkább valami irodalmi ítélőszékké változik. Vajon az emigrációba kényszerült író öngyilkossága — vetik fel —, ez a hangos tiltakozás a hazájában uralkodó állapotok ellen, hősi cselekedet volt-e vagy menekülés? Szó esik ezekben a hozzászólásokban az emigráns-irodalomról általában — állítólag Tucholsky „sajtupapírnak” nevezte az ilyen tömegektől távoleső folyóiratokat. Tucholsky persze nem ismerhette a fasiszmus elleni harc világméreteit (hiszen a hitleriz-

mus teljes háborús örületének kibontakozása előtt halt meg). A vita egészen kényes területekre tévedt, amikor a hitlerizmussal való kollaboráció kérdése felmerült azoknak a német íróknak magatartásáról, akik a birodalomban maradtak... sőt neveket is kezdtek emlegetni a hozzászólók.

Most végül megszólalt maga Kesten is, — aki a hitleri uralom éveit szintén emigrációban töltötte —, de ezt a kérdést nem erről az oldalról közelíti meg, hanem merész oldalvágással kétségbe vonja az író özvegyének jogát, nem anynyira jogi, mint erkölcsi és irodalmi szempontból, hogy kerítést emelhet férje emléke körül, tabunak tekintve mindent ebben a kérdésben... Abban az előszóban — írja — igazságosan és emberi színekkel mutatta be az elhunytat, aki nagy volt és nagyságának az sem árt, ha bizonyos emberi gyengéire, ítéletbeli tévedéseire is rámutatunk. Milyen volna a világirodalom, az irodalmi ítélet, — kérdezi Kesten —, ha Goethe kedvesére vagy Heine feleségére bízta volna emléküket és nagyságuk felmérését!

Egy kis letargia azonban kiérezhető Kesten legújabb írásából, amelyben a sok hozzászólónak válaszol. A vitához ugyanis — saját maga vagy ellenfelei szájába? — egy Goethe idézetet ad:

„Ihr müsst mich nicht mit Wiederspruch verwirren! Sobald man spricht, beginnt man schon zu irren.”